

Νίνα Κασσιανού **Κείμενο καταλόγου η πόλη μέσα στην πόλη**

Μικρές Τοπικότητες

Όλοι κατοικούμε σε έναν τόπο, σε μια γωνιά στη γη που την αισθανόμαστε δική μας. Γράφοντας αυτό το κείμενο για κάποιες φωτογραφίες που αναφέρονται σ' ένα τμήμα της Παλαιάς Πόλης του Ηρακλείου, από το παράθυρό μου αντικρίζω τις κεραιές των τηλεοράσεων, σπαρμένες άναρχα, να δεσπόζουν αντιαισθητικά, αλλοιώνοντας τη θέα του λόφου του Λυκαβηττού, μια από τις λίγες εστίες πρασίνου και ελπίδας που έχουν απομείνει στο κέντρο της Αθήνας.

Όλοι θεωρούμε δεδομένο τον κόσμο που υπάρχει γύρω μας, και όλες οι πληροφορίες συνεχώς μας τονίζουν ότι αυτός ο κόσμος ορίζεται από την έννοια της παγκοσμιοποίησης, γεγονός που επιφανειακά είναι σωστό. Όμως όλοι ζούμε κάπου και αυτό το κάπου είναι ένας συγκεκριμένος τόπος. Το σχολείο, το περίπτερο, το φαρμακείο, το μπαρ ορίζουν τους τοπικούς γείτονες μας. Οι άνθρωποι που συναντάμε καθημερινά είναι μέρος αυτού του μικρόκοσμου που μας περιβάλλει. Αλλά η ρητορική της παγκοσμιοποίησης ξεπερνά και αγνοεί ή κρύβει αυτήν την τοπικότητα και υπαινίσσεται ότι ζούμε σε έναν κόσμο χωρίς δεσμούς με κανέναν και με τίποτε. Η παγκοσμιοποίηση δίνει την εντύπωση ότι κάθε πόλη κάθε μέρος είναι το ίδιο. Ας φύγουμε λοιπόν από αυτόν το «μη τόπο» τον οποίο η παγκοσμιοποίηση υπονοεί, και ας στρέψουμε την προσοχή μας σε έναν κόσμο οικείο, σε έναν τόπο γενέθλιο, στον οποίο πολλές φορές ζούμε όλη μας τη ζωή και νοιώθουμε ότι ανήκουμε.

Οι δέκα εννέα φωτογράφοι που φωτογράφησαν την Παλιά Πόλη του Ηρακλείου δεν αγνοούν από πού κατάγονται. Και βρήκαν τον τρόπο μέσα από τη δουλειά τους να μιλήσουν για τον τόπο της καταγωγής τους. Η Παλιά Πόλη του Ηρακλείου σηματοδοτεί, με αυτήν την έννοια, ένα μικρόκοσμο που δεν είναι τίποτε άλλο από μια πόλη μέσα στην πόλη μια οικιστική καρδιά που κυκλώνεται, περιβάλλεται από την ασφυκτική, αδηφάγο ανάπτυξη και επέκταση του σύγχρονου Ηρακλείου.

Αλλά σε ποια τοπικότητα ακριβώς αναφερόμαστε; Πρόκειται για ένα τμήμα του Ηρακλείου που ορίζεται από τη γεωγραφική περιοχή «Αγία Τριάδα και Λάκου –Πηγάδας (περιοχή Παναγίου - Ηλεκτρικής)» και αποτελεί ένα μεγάλο μέρος του δυτικού τμήματος της παλιάς πόλης που βρίσκεται στις παρυφές των τειχών.

Οι ρίζες των κτηρίων της περιοχής πηγαινούν βαθιά πίσω στη Βυζαντινή εποχή όπου από τις διαδοχικές χρονικές επιστρωματώσεις ξεπηδούν μνήμες και από άλλες ιστορικές περιόδους. Αυτή η τοπικότητα αναδύει πολλαπλά πολιτισμικά στοιχεία που καθορίζουν τη μακρά ιστορία της: κτίσματα οθωμανικά, ενετικά, νεοθωμανικά, λαϊκά ανώνυμα, νεοκλασσικά, εκλεκτικιστικά, νεότερα και σύγχρονα υφαίνουν αυτό το οικιστικό αμάλγαμα.

Υπάρχουν όμως σήμερα και άλλα σημάδια που χαρακτηρίζουν αυτήν τη περιοχή και τη διαφοροποιούν σε σχέση με τη σύγχρονη πόλη του Ηρακλείου: απομόνωση λόγω των τειχών, γειτνίαση αλλά μη λειτουργική διασύνδεση με τη θάλασσα και ανάμειξη διαφορετικών χρήσεων των κτισμάτων (κατοικίας-βιοτεχνίας). Η εγκατάσταση στην περιοχή κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, κυρίως κατοίκων από ασθενή οικονομικά στρώματα του πληθυσμού, προσφύγων και μεταναστών, συνέβαλλε στη δημιουργία μιας υποβαθμισμένης εικόνας που εμφανίζει σήμερα αυτό το τμήμα της πόλης. Αλλά το πρόβλημα δεν σταματά εδώ. Ο ακανόνιστος πολεοδομικός ιστός της, σημαδεύει την Παλιά Πόλη. Στενά δρομάκια, χαμηλά μικρά σπίτια χωρίς καμία άνεση, με ανθυγιεινές συνθήκες ύδρευσης και αποχέτευσης, κλειστές απομονωμένες αυλές, έλλειψη κοινόχρηστων χώρων, περιορισμένες ανάσες πρασίνου είναι μερικά από τα επιπλέον προβλήματα που υπονομεύουν την ποιότητα της ζωής των κατοίκων. Σίγουρα αυτός δεν είναι ο μικρόκοσμος που ο καθένας από μας θα ήθελε να ονειρευτεί και ακόμη περισσότερο να ζήσει.

Και σαν να μην έφθαναν όλες αυτές οι αντιξοότητες έρχονται να προστεθούν η ατμοσφαιρική ρύπανση από βιομηχανικές χρήσεις, η προβληματική προσπελασιμότητα, και η έλλειψη βασικών κοινωνικών υποδομών και εξυπηρετήσεων. Πολλές φορές η ανεπάρκεια του νερού και η διακοπή ρεύματος δυσκολεύουν την καθημερινή ζωή των κατοίκων. Οι συνέπειες αυτές έχουν σημασία όταν η χωρίς πλάνο εξέλιξη αυτού του χώρου αλλοιώνει και υποβαθμίζει την ιστορικότητα του, την αισθητική του και γενικότερα αναιρεί κάθε αναφορά στην παράδοση και την ιστορία του Ηρακλείου.

Δεν αναζητώ μια εύκολη τοποθέτηση για την αντιμετώπιση των δύσκολων συνθηκών ούτε και άμεση επίλυση των προβλημάτων. Ο Δήμος Ηρακλείου έχει αναλάβει αυτήν την αποστολή στο πλαίσιο των Αστικών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων, που σχετίζονται με την αναβάθμιση της περιοχής. Παράλληλα προβληματισμοί και ανησυχίες εκ μέρους της πολιτείας έδωσαν το έναυσμα για τη δημιουργία ενός πλάνου ενημέρωσης, και πληροφόρησης των πολιτών, που χρησιμοποιεί, μεταξύ των άλλων, ως βασικό εργαλείο, για να αναδείξει τα προβλήματα της περιοχής, τη φωτογραφία.

Το πρόγραμμα που τιτλοφορείται «Η πόλη μέσα στην πόλη», όπως αναφέρει η εμπνεύστρια του Μαρία Χουλάκη, έχει «ως στόχο την κατάρριψη των στεγανών μεταξύ της παλιάς και της νέας πόλης του Ηρακλείου....Το ζητούμενο είναι να αξιοποιηθεί η πληροφορία για το υποβαθμισμένο επίπεδο ζωής των κατοίκων της περιοχής και να ληφθούν κάποια μέτρα προκειμένου να ξεκινήσει η αντίστροφη μέτρηση προς όφελος τους».

Η φωτογραφία επομένως στο προσκήνιο ως αναπαραστατικό μέσο το οποίο καλείται να καταγράψει, να πιστοποιήσει, να ευαισθητοποιήσει, να ενεργοποιήσει, να προκαλέσει, δράσεις, αντιδράσεις και συζητήσεις. Να υπερασπιστεί την αλλαγή, να παρακινήσει το γενικό ενδιαφέρον της κοινωνίας για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση.

Αυτός εξάλλου είναι ο ρόλος της φωτογραφίας του κοινωνικού ντοκουμέντου με την οποία ασχολήθηκαν διεξοδικά πολλοί θεωρητικοί της φωτογραφίας. Και παρότι πολλές και ενδιαφέρουσες αναλύσεις υπάρχουν η σπουδαιότερη είναι αυτή του John Tagg, ο οποίος στο βιβλίο του *The Burden of Representation* ερεύνησε τη χρήση αυτού του είδους της φωτογραφίας ως τεκμήριο από τα θεσμικά όργανα της πολιτείας, μέσα από τη μελέτη ενός προγράμματος εκποίησης – ξεχερσώματος – μιας φτωχογειτονιάς το 19^ο αιώνα στο Leeds, στη Μεγ. Βρετανία. Ο Tagg, σε αυτή την μελέτη επιβεβαιώνει τη σπουδαιότητα και τη συμβολή της φωτογραφίας ντοκουμέντο να διαπραγματεύεται οικονομικές, πολιτικές, και πολιτισμικές κρίσεις μέσα «από ένα περιορισμένο πρόγραμμα δομικών μεταρρυθμίσεων, μέτρα ανακούφισης, και μια πολιτιστική επέμβαση που έχει σκοπό να αλλάξει τη σειρά του διαλόγου, να επωφεληθεί από τη σωστή διαφωνία, και να διασφαλίσει τους απειλούμενους δεσμούς της κοινωνίας».

Επομένως οι δέκα εννέα φωτογράφοι τάχθηκαν να εκπληρώσουν αυτήν την αποστολή. Και μπορεί συνειδητά να μην αναρωτήθηκαν τι είναι αυτό που έπρεπε να απεικονίσουν. Γιατί σίγουρα αυτό που βλέπουμε στις φωτογραφίες τους δεν είναι μια συστηματική καταγραφή της πόλης, μια κριτική προσέγγιση της συγκεκριμένης τοπικότητας. Μάλλον η ματιά τους με αθωότητα και αμεσότητα εστιάζεται όχι στα εσωτερικά των σπιτιών για να αναζητήσει τις συνθήκες που επικρατούν εκεί, αλλά στη ομορφιά που κρύβουν τα μισογκρεμισμένα ερείπια, οι ξεφτισμένοι τοίχοι, τα ερμητικά κλειστά παράθυρα, τα σπασμένα τζάμια, οι ξύλινες ετοιμόρροπες πόρτες και άλλα σημεία της πόλης που έχουν από καιρό παρακμάσει, κρατώντας παρόλα αυτά την ποιοτική πατίνα μιας άλλης εποχής. Ίσως για κάποιους από αυτούς τους φωτογράφους η πόλη να λειτούργησε σαν μια δεξαμενή νοσταλγικών σκέψεων, καθώς η καρδιά της, μέσα από τις εικόνες τους, μοιάζει να ριζώνει στο ήσυχο βάθος του παρελθόντος.

Μερικοί από αυτούς τους φωτογράφους προσπάθησαν όχι μόνον να αποτυπώσουν την εγκατάλειψη και την απομόνωση του περιβάλλοντος χώρου, αλλά τη φτώχεια και τη μοναξιά των ανθρώπων: ανθρώπινες μοναχικές φιγούρες διασχίζουν το δρόμο βυθισμένες στις δικές τους έγνοιες και μια ηλικιωμένη γυναίκα κοιτάζει έξω από το παράθυρο του σπιτιού της με μόνη συντροφιά τη γάτα της και μια φωτογραφία πιθανότατα κάποιων συγγενών της.

Και μόνο κάποιες φωτογραφίες εικονογραφούν την εισβολή της οικιστικής παρέμβασης στο χώρο. Αποτυπώνουν τον ανθρώπινο μόχθο και σχολιάζουν την εμπειρία της νέας ζωής σε μια παλιά πόλη που φαίνεται να ανοικοδομείται: ο σιδερένιος σκελετός κάποιου κτηρίου στις παρυφές της πόλης, και κάποια άλλα σπίτια που αναπαλαιώνονται για να στεγάσουν καινούργιους ενοίκους.

Οι φωτογραφίες δεν είναι τίποτε άλλο από μια προσπάθεια αφήγησης ιδιαίτερων και διακριτών στοιχείων που καθορίζουν και συντηρούν την τοπικότητα. Σκηνές από τοπικές ιστορίες που μας συγκινούν άμεσα· θα μπορούσαν να έχουν συμβεί στο χώρο όπου εμείς ζούμε ή εκεί που ζούνε κάποιοι φίλοι μας.

Επομένως αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι η εστίαση στο τοπικό σε αυτήν την μικρή γωνιά του πολύβουου κόσμου. Γιατί παρόλες τις σημαντικές πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που διαδραματίζονται γύρω μας, το τοπικό έρχεται και πάλι σε πρώτο πλάνο. Ίσως ζούμε στιγμές που ο κόσμος που ξέραμε θα αλλάξει σημαντικά. Αυτή η αλλαγή μπορεί να μην είναι για το καλλίτερο· αλλά το βέβαιο είναι ότι μια «νέα τάξη πραγμάτων» διαμορφώνεται στον κόσμο και το τοπικό θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο μέλλον. Και ίσως να πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας την έννοια της τοπικότητας. Μέσα από τα χαρακτηριστικά αυτής της τοπικότητας μπορούμε να αναγνωρίσουμε, να καταλάβουμε, και να αισθανθούμε την ιδιαιτερότητα του τόπου που ζούμε, και κατ' επέκταση του εαυτού μας, και επομένως να τον βελτιώσουμε, να τον αναβαθμίσουμε.

Οι φωτογραφίες αυτές μαζί με το συνολικό πρόγραμμα που τις συνοδεύει μπορεί να αποτελέσουν την αφετηρία για ένα γόνιμο δημόσιο κοινωνικό-πολιτικό διάλογο που να δίνει το έναυσμα στους τοπικούς θεσμούς να νοιαστούν σε βάθος χρόνου για το χώρο. Και μπορεί αυτές οι φωτογραφίες να εκπληρώσουν την αιτία ύπαρξής τους. Απομένει μόνο να σκεφτούμε αν όντως συμβεί κάτι τέτοιο, και η πολιτεία ενδιαφερθεί για αυτόν το χώρο, τι θα απογίνει με τους τωρινούς κατοίκους αυτής της περιοχής, τους γέρους, τους μικροβιοτέχνες, τους μετανάστες. Θα εξακολουθεί να είναι άραγε ο τόπος τους;